

CONSIDÉRATION SUR LA PROVENANCE DE LA VARIANTE
MORPHOLOGIQUE *PICERE* (PICIOARE)

(Résumé)

Eauteur avance une proposition étymologique concernant la creation de la variante dialectale *picere* (picioare) répandue en Munténie, utilisant des arguments fournis par les texts dialectaux les plus récentes de la zone.

Cuvinte-cheie: *picere*, fuiere, fluiér, fluiór, fluioáre.

Mots-clé: picére, fuiére, fluiér, fluiór, fluioáre.

Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie nr. 13

Anca Mihaela Sapovici

GENEALOGIA UNEI FAMILII LEXICALE *DE SOI*

Cercetând istoria adjectivului *soios*, avem surpriza să constatăm că sensul cu care este utilizat astăzi este cu totul diferit față de accepțiunea mai veche a acestui cuvânt în limba română. Astfel, într-una dintre scrisorile adresate de I. Ghica lui V. Alecsandri, întâlnim o stranie asociere de sensuri: „[...] dar am cunoscut pe vestitul Kirkireu **de soioasă memorie**, care crescuse pe banul Manolache Băleanu și l-a dădăcit până la moarte”¹. Că nu este vorba despre o greșeală, ne confirmă faptul că, într-o scrisoare datată doi ani mai târziu, întâlnim același adjectiv, tot cu un sens conotat pozitiv: „Acel straniu echipaj purta un fel de boier cu ceacșiri și cizme roșii, cu o giubea **soioasă** îmblănită cu nafé [...]; degetele boierului erau pline de inele de rubin, de smarald și de diamant”².

Semantica vexează, în acest caz, logica vorbitorului contemporan de limbă română, care este obișnuit să asocieze cuvântului *soios* conotații dintre cele mai negative. Conform DLR, adjectivul *soios* are astăzi un sens peiorativ, fiind marcat stilistic: „(Despre obiecte sau despre ființe) Acoperit, plin de murdărie, de pete etc.; jegos, mânjit, murdar, neîngrijit, nespălat, pătat, răpănos, slinos [...]”³.

¹ *Dascăli greci și dascăli români* (22 octombrie 1882), în *Opere*, ediție îngrijită, studio introductivă, note și comentarii, glosar, bibliografie de I. Roman, vol. I, București, Editura pentru literatură, 1967, p. 254.

² *Băltărețu* (15 august 1884), în *Opere*, ed. cit., vol. I, p. 350.

³ DLR, s.v. „soios”.

Că sensul cu care folosește acest adjectiv nu este o inovație a autorului nostru, ne-o dovedește DDRF⁴, care citează, pentru ilustrare, un context din revista „Convorbiri literare”. Autorul, Chibici-Revneanu a publicat acest fragment, intitulat *Din viața mea de voluntar (1877-1878)*, în anul 1883. Fragmentul dezambiguizează înțelesul, nelăsând nicio îndoială asupra faptului că sensul este același cu cel folosit de Ion Ghica în scrisorile sale: „Cu această ocaziune îmi povesti el despre o capcană mai **soioasă** decât cea închipuită de mine, cum, adică, [...] câteva escadroane de roșiori, după o luptă înfierbântată cu un număr covârșitor de infanterie turcească [...], au fost nevoite să se retragă printr-un câmp de porumb [...]”⁵.

Reflexe ale sensului pozitiv al acestui adjectiv se regăsesc în terminologia agrozootehnică. DER⁶ menționează adjectivul *soios* cu sensul folosit exclusiv cu referire la originea nobilă a unui animal, ca făcând parte din familia lexicală a verbului *soi*, „a încrucișa, a îmbunătăți rasa”. Și DLR înregistrează două cuvinte din aceeași familie lexicală, cu sensul menționat de Ciorănescu. Este vorba despre verbul *soi*, și substantivul verbal *soit*. *Soi*, verb tranzitiv al cărui complement desemnează obligatoriu un referent din regnul animal, are sensul de „a împerechea cu animale de rasă superioară pentru a da un soi mai bun; p. ext. a înnobila prin împerechere cu animale de soi mai bun”⁷.

Etimonul acestei familii lexicale este, fără îndoială, substantivul de origine turcă *soy*, unul dintre cuvintele împrumutate în secolul al XVII-lea, intrate în limba comună și păstrate până în zilele noastre⁸. Este posibil ca acest substantiv să fi intrat în limba română prin intermediul limbii grecești, așa cum sugerează și DLR, notând, în ce privește etimologia acestui cuvânt: „Din tc. *soy*, ngr. *σói*”. Această etimologie intermediară poate fi presupusă, de altfel, în cazul mai multor cuvinte de origine turcească precum *anason*, *geantă*, *iasomie*, *sârmă* etc. Argumentele ce susțin această teorie privesc nu numai faptul că majoritatea turcismelor și fanarotismelor au intrat în limba română prin intermediul limbii vorbite, data împrumutării lor neputând fi, prin urmare, stabilită decât cu aproximație. Pe de altă parte, nu trebuie să pierdem din vedere faptul că influența exercitată de limba greacă asupra limbii române a fost mai semnificativă, prin ponderea elementului etnic grecesc stabilit în țările române în perioada prefanarotă și fanarotă, dar și prin locul și importanța desemnate limbilor turcă și greacă în mediul socio-cultural românesc al epocilor amintite. După cum nota Iosif Moesiodax, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, limba turcă rămânea „limba stăpânilor”, în vreme ce limba greacă era socotită „limba pe care o folosim azi și cu ajutorul căreia, la timpul potrivit, unii se

⁴ DDRF, s.v. „soios”.

⁵ Al. Chibici-Revneanu, *Din viața mea de voluntar (1877-1878)*, „Convorbiri literare”, XVII, nr. 2, 1883, p. 71.

⁶ DER, s.v. *soios*.

⁷ DLR, s.v. „soi”.

⁸ ILRL, p. 409.

vor exprima în public, alții vor da sentințe la tribunal, alții își vor exprima nevoile și ideile în fața concetățenilor”⁹.

Cu toate că în greaca contemporană poate fi regăsit cuvântul *σοικός* (adjectiv derivat de la substantivul *σοί*), însă exclusiv în contexte care implică registrul oral al limbii, relaționarea lui (deși relativ facilă) cu adjectivul *soios*, cu sensul în care acesta este folosit de Ghica și Chibici-Revneanu, nu poate fi probată. De altfel, *σοικός* nu este înregistrat de nici unul dintre dicționarele de limbă greacă pe care le-am consultat¹⁰. Adjectivul *soios*, cu sensul în care este folosit în secolul al XIX-lea, acela de „obiect, lucru de soi, de calitate”, pare a fi o creație lexicală formată prin derivare cu sufix, pe teren românesc. Această premisă este susținută și prin observația referitoare la faptul că sufixul *-os* este specific formării adjectivelor de la substantive¹¹. Vechimea acestei ramuri a familiei lexicale a lexemului *soi* nu pare a depăși secolul al XIX-lea. Verbul *soí*, de pildă, este atestat cel mai devreme la 1800¹².

În ce privește crearea verbului *soí*, „a împerechea cu animale de rasă superioară pentru a da un soi mai bun; p. ext. a înnobila prin împerechere cu animale de soi mai bun”, putem presupune o influență venită dinspre neogreacă, care a împrumutat, la rândul ei, din turcă, substantivul *soy*. În limba greacă contemporană există două adjective derivate de la substantivul neutru *σοί*: *σοϊλής* și *σοϊλίτικος* (sau *σοϊλίδικος*), care fac parte din registrul oral al limbii și în legătură cu înregistrarea cărora dicționarele academice manifestă rețineri, preluând, probabil, această influență din dicționarele anterioare secolului al XX-lea, care excludeau turcismele în virtutea unei orientări puriste (katarevusiste), considerându-le străine limbii grecești autentice. *Σοϊλής* și *σοϊλίδικος* apar în DSMG¹³ și Τεγόπουλος-Φυτράκης¹⁴, dar nu și în Μπαμπινιώτης¹⁵, Skarlatos și Chantraine sau în dicționare bilingve anterioare secolului al XX-lea (Alexandre, Dehèque, DDRF, DGRA, Hamilton). Primul dintre cele două adjective, *σοϊλής*, are exact sensul pe care-l avea în limba română adjectivul *soios* în anii 1800. Cel de-al doilea, *σοϊλίδικος*, este termenul specializat căruia îi corespund în limba română locuțiunea adjectivală *de soi*, dar și adjectivul *soít*, care are, parțial, același sens. Urmând paradigma semantică grecească, am putea presupune o derivare regresivă postverbală a verbului *soí*, din substantivul *soít*, a cărui creare ar fi avut la bază adjectivul **so(il)ít*, creat după etimonul grecesc *σοϊλίτικος*, cu asimilarea consoanei intervocalice *λ*.

⁹ În P. Kitromilides, *Iosif Moesiodax. Repere ale gândirii balcanice din sec. al XVIII-lea*, trad. Lia Brad-Chisacof, București, 2000, p. 236, citat în Lia Brad-Chisacof, *Româna în secolul fanariot*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2012, p. 39.

¹⁰ DSMG, Τεγόπουλος-Φυτράκης, Μπαμπινιώτης, *A.N.E.Γ.*, Μπαμπινιώτης, *E.Α.*, Μπαμπινιώτης, *Α.Σ. – Α.*, Skarlatos, Chantraine.

¹¹ Al. Graur, *Etimologii românești*, București, Editura Academiei R.P.R., 1963, p. 92.

¹² Emil Suciu, *Influența turcă asupra limbii române*, vol. II: *Dicționarul cuvintelor românești de origine turcă*, București, Editura Academiei Române, 2010, s.v. „soi”, p. 675.

¹³ DSMG, s.v. „σοϊλής” și „σοϊλίδικος”.

¹⁴ Τεγόπουλος-Φυτράκης, s.v. „σοϊλής” și „σοϊλίδικος”.

¹⁵ *A.N.E.Γ.*, *E.Α.*, *Α.Σ. – Α.*

În ceea ce privește etimologia adjectivului *soios*, cu sensul actual („Acoperit, plin de murdărie, de pete etc.; jegos, mânjit, murdar, neîngrijit, nespălat, pătat, răpănos, slinos...”), DLR consideră acest adjectiv format prin sufixare de la substantivul *soi*², care are sensul de „slin”¹⁶, și a cărui etimologie este considerată nesigură, *soi*² fiind relaționat cu substantivul *zoaie*¹⁷.

O încercare de justificare a relaționării lui *soi*² cu *zoi*, sugerată de DLR, poate fi găsită la Iulia Mărgărit, care socotește adjectivul *soios* „rezultatul unor modificări fonetice cu punctul de plecare *zoios* < *zoaie*, prin asimilare regresivă totală [z] – [s] > [s] – [s]”¹⁸. Relaționarea celor două adjective are, de fapt, o vechime notabilă în lexicografia românească, fiind semnalată de SDLR: „soios (cp. cu *zoios*). Plin de soaie, slinos, zoios”¹⁹. SDLR oferă, în fond, o definiție circulară, considerând că *zoios* vine „din soios, supt influența lui *zoi*”²⁰.

Relaționarea lui *zoi* cu *zoală*, substantiv a cărui etimologie este indicată pentru prima dată de ȘDLR: „zoală f. pl. lături din zeamă, de săpun. [Rus. zola, cenușă, leșie]”²¹, este susținută și de DER: „zoală, *zoăle*, s. f. (Reg.) 1. Zoaie. 2. Trudă, osteneală; strădanie, frământare [...] (din bg., rus. *zola* = leșie)”²².

SIGLE

Alexandre	= C. Alexandre, <i>Dictionnaire grec – français</i> , Paris, Librairie Hachette, 1878.
Chantraine	= P. Chantraine, <i>Dictionnaire étymologique de la langue grecque. Histoire des mots</i> , Paris, Editions Klincksieck, 1977.
DA	= <i>Dicționarul Academiei</i> , București, 1913–1949.
DDRF	= Frédéric Damé, <i>Nouveau dictionnaire roumain – français</i> . [Vol. I–IV], Bucarest, Imprimerie de l’État, 1893–1895.
Dehèque	= F.D. Dehèque, <i>Dictionnaire grec moderne – français</i> , Paris, 1825.
DER	= Al. Ciorănescu, <i>Dicționarul etimologic al limbii române</i> , București, Editura Saeculum I.O., 2002.
DEX	= <i>Dicționarul explicativ al limbii române</i> , Ediția a II-a, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996.
DGRA	= <i>Dicționar grec-român după alfabet</i> . Ediție, introducere, studiu filologic și glosar de Lia Brad Chisacof, București, Editura Academiei Române, 2005.
DLR	= <i>Dicționarul limbii române</i> , serie nouă, VI–XI, București, 1965–1986.
DSMG	= <i>Λεξικό της κοινής νεοελληνικής (Dictionary of the Standard Modern Greek)</i> , Θεσσαλονίκη, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, 2009.
Hamilton	= Henry L. Hamilton, <i>A Lexicon of the Greek Language</i> , ed. a V-a, London, 1868.
ILRL	= Al. Rosetti, B. Cazacu, Liviu Onu, <i>Istoria limbii române literare</i> , vol. I: <i>De la</i>

¹⁶ DLR, s.v. „soi”².

¹⁷ DLR, s.v. „soi”².

¹⁸ Iulia Mărgărit, *Comentarii etimologice și semantice. Note și articole*, București, Editura Academiei Române, [Etymologica 27], 2007, s.v. „soi”, p. 250.

¹⁹ SDLR, s.v. „soi”.

²⁰ SDLR, s.v. „zoios”.

²¹ ȘDLR, s.v. „soi”.

²² DER, s.v. zoală.

- origini pânã la începutul secolului al XIX-lea*, Ediția a doua revăzută și adăugită, București, Editura Minerva, 1971.
- Μπαμπινιώτης, *A.N.E.G.* = Γ. Μπαμπινιώτης, *Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας*, ediția a II-a, Atena, 2002.
- Μπαμπινιώτης, *E.A.* = Γ. Μπαμπινιώτης, *Ετυμολογικό λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας*, ediția a II-a, Atena, Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε, 2002.
- Μπαμπινιώτης, *Λ.Σ. – Α.* = Γ. Μπαμπινιώτης, *Λεξικό συνωνύμων – αντωνύμων της νέας ελληνικής γλώσσας*, Atena, Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε, 2011.
- SDLR = August Scriban, *Dicționarul limbii românești (Etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologizme, provincializme)*, edițiunea întâia, Iași, Institutul de Arte Grafice „Presa Bună”, 1939.
- Skarlatos = Σκαρλάτου Βυζαντίου, *Λεξικόν της ελληνικής γλώσσας*, Atena, 1895.
- ȘDLR = Lazăr Șăineanu, *Dicționar universal al limbii române*, A șasea edițiune revăzută și adăugită, București, Editura „Scrisul Românesc”, 1929 (ed. I 1896, ed. II 1908).
- Τεγόπουλος-Φυτράκης = *Μείζον ελληνικό λεξικό*, Αθήνα, Τεγόπουλος – Φυτράκης, 1999.
- TDRG = H. Tiktin, *Rumänisch – deutsches Wörterbuch*, vol. I-III, Ediția a treia, București, 1903–1924.

LA GÉNÉALOGIE D'UNE FAMILLE LEXICALE *DE SOI* (DE TRÈS BONNE QUALITÉ)

(Résumé)

L'étude des occurrences du mot *soios* (qui dans la langue roumaine actuelle a un sens péjoratif) nous offre une agréable surprise. Vers la fin du XIXe siècle, cet adjectif comportait une signification qui n'a fait pas d'histoire, mais qui reste néanmoins une bonne illustration des possibilités créatrices de la langue, celle de „chose de très bonne qualité”. A l'occasion de cette constatation, l'auteur s'est proposé d'examiner les dérives du substantif d'origine turque *soy*, et d'établir, en tant que possible, une généalogie de cette famille lexicale.

Cuvinte-cheie: asimilare regresivă, derivare regresivă postverbală, etimon, familie lexicală.

Mots-clés: assimilation régressive, dérivation régressive postverbale, étymon, famille lexicale.

*Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie nr. 13
mihaela.sapovici@gmail.com*